

O‘QUV LEKSIKOGRAFIYASINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Abdumannonov Xojiakbar Akmaljon o‘g‘li

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),

Ingliz tili fani bosh o‘qituvchisi,

Bo‘ston tuman texnikumi, Andijon davlat chet tillari instituti

Xojimirzayev Bekzodbek Ulug‘bek o‘g‘li

Andijon davlat chet tillari instituti tayanch doktoranti,

Arab tili o‘qituvchisi

G‘ofurov Odiljon Otabek o‘g‘li

Oliy toifali ingliz tili o‘qituvchisi,

Lingvistika mutaxassisligi magistranti

Turon universiteti Andijon filiali

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23015024>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quv leksikografiyasining shakllanishi, tarixiy taraqqiyot bosqichlari hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda o‘quv lug‘atlarining lingvodidaktik mohiyati, funksional xususiyatlari va tipologik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, qadimgi Sharq va G‘arb lug‘atchilik an‘analari, arab va turkiy leksikografiya maktablari hamda o‘zbek o‘quv lug‘atchiligining rivojlanish bosqichlari ilmiy jihatdan tavsiflangan. Maqolada zamonaviy elektron lug‘atlar, korpus lingvistikasi va sun‘iy intellekt asosidagi leksikografik tizimlarning o‘quv jarayonidagi ahamiyati ham tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: o‘quv leksikografiyasi, o‘quv lug‘ati, lingvodidaktika, elektron lug‘atlar, korpus lingvistikasi, sun‘iy intellekt, multimodal lug‘atlar, leksik minimum, til ta’limi.

Аннотация: В данной статье анализируются процессы формирования, исторические этапы развития и современные тенденции учебной лексикографии. В исследовании освещены лингводидактическая сущность учебных словарей, их функциональные особенности и типологические характеристики. Также научно охарактеризованы древние восточные и западные лексикографические традиции, арабская и тюркская лексикографические школы, а также

этапы развития узбекской учебной лексикографии. В статье рассматривается значение современных электронных словарей, корпусной лингвистики и лексикографических систем, основанных на искусственном интеллекте, в образовательном процессе. В ходе исследования использовались историко-сравнительный, описательный и системный методы анализа.

Ключевые слова: учебная лексикография, учебный словарь, лингводидактика, электронные словари, корпусная лингвистика, искусственный интеллект, мультимодальные словари, лексический минимум, языковое образование.

Abstract: This article analyzes the formation, historical development stages, and modern trends of educational lexicography. The study highlights the linguodidactic nature, functional features, and typological characteristics of learner’s dictionaries. In addition, the paper scientifically describes the lexicographic traditions of the East and the West, Arabic and Turkic lexicographic schools, as well as the stages of development of Uzbek educational lexicography. The article also examines the role of modern electronic dictionaries, corpus linguistics, and artificial intelligence-based lexicographic systems in the educational process. Historical-comparative, descriptive, and systematic analysis methods were employed in the research.

Keywords: educational lexicography, learner’s dictionary, linguodidactics, electronic dictionaries, corpus linguistics, artificial intelligence, multimodal dictionaries, lexical minimum, language education.

KIRISH. Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro ilmiy-madaniy aloqalarning kengayishi hamda xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojning ortishi til ta’limi bilan bog‘liq amaliy yo‘nalishlarning rivojlanishiga kuchli turtki bermoqda. Ayniqsa, tilni o‘qitish jarayonida lingvodidaktik vositalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ana shunday vositalardan biri bo‘lgan o‘quv lug‘atlari nafaqat til birliklarining ma’nosini izohlash, balki o‘quvchining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda tilni amaliy egallashiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Shu bois zamonaviy tilshunoslikda o‘quv leksikografiyasi alohida ilmiy-amaliy yo‘nalish sifatida shakllanib bormoqda.

Jahon tilshunosligida o‘quv lug‘atchiligining nazariy va amaliy masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlar XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jadallashdi. Ayniqsa, o‘quv leksikografiyasi, o‘quv lug‘atlarining tipologiyasi, leksik minimumlar, elektron lug‘atlar hamda foydalanuvchiga asoslangan lug‘atlar yaratish masalalari keng tadqiq etildi. Rus tilshunosligida V.V. Morkovkin, L.A. Novikov, P.N. Denisov, V.G. Gak singari olimlar o‘quv leksikografiyasining nazariy asoslarini ishlab chiqqan bo‘lsa, G‘arb tilshunosligida B.T.S. Atkins, M. Rundell, H. Jackson, B. Svensén, R.R.K. Hartmann kabi olimlarning ishlari muhim ahamiyat kasb etadi [20, 24-27].

O‘quv leksikografiyasi tilni o‘rgatishga xizmat qiluvchi maxsus lug‘atlar yaratish tamoyillarini ishlab chiqadi. Professor L.A. Novikovning ta’kidlashicha, o‘quv lug‘atlari o‘zining lingvodidaktik yo‘nalishi, minimal hajmi va kommunikativ vazifasi bilan umumiy akademik lug‘atlardan farqlanadi [30, 3-20; 31]. V.V. Morkovkin esa o‘quv lug‘atlarini “o‘quvchi ehtiyojiga moslashtirilgan va tilni amaliy egallashga qaratilgan maxsus leksikografik tizim” sifatida tavsiflaydi [29, 18]. Demak, zamonaviy o‘quv *lug‘atchiligi* faqat ma’lumot beruvchi emas, balki o‘rgatuvchi, yo‘naltiruvchi va kommunikativ kompetensiyani shakllantiruvchi tizim hisoblanadi.

O‘quv leksikografiyasining tarixiy ildizlari juda qadimiy davrlarga borib taqaladi. Dastlabki glossariy va ikki tilli so‘z ro‘yxatlari qadimgi Mesopotamiya, Misr hamda Yunon-Rim madaniyatida paydo bo‘lgan. Sharq mamlakatlarida esa lug‘atchilik ilm-fan va diniy ta’lim bilan uzviy bog‘liq holda rivojlandi. Arab tilshunosligida Xalil ibn Ahmadning “Kitob ul-ayn” asari lug‘atchilik tarixidagi muhim bosqichlardan biri bo‘lsa, turkiy lug‘atchilik tarixida Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asari alohida o‘rin tutadi. Mazkur asar nafaqat turkiy tillarning ilk qomusiy lug‘ati, balki til o‘rgatishga xizmat qiluvchi kompleks o‘quv lug‘ati sifatida ham baholanadi [27].

O‘zbek tilshunosligida ham o‘quv lug‘atchiligining shakllanishi va taraqqiyoti bilan bog‘liq tadqiqotlar olib borilgan. Ayniqsa, B.M. Bahriddinovaning “O‘zbekistonda o‘quv lug‘atchiligi: lingvistik asoslari, tarixi va istiqbollari” nomli tadqiqoti o‘zbek o‘quv leksikografiyasining nazariy asoslarini tizimli ravishda yoritib bergani bilan muhimdir [22]. Tadqiqotda o‘zbek o‘quv lug‘atchiligining tarixiy bosqichlari, lingvodidaktik

xususiyatlari hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari va sun’iy intellekt vositalarining jadal rivojlanishi o’quv leksikografiyasini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Elektron lug’atlar, multimodal platformalar, korpus lingvistikasi hamda SI asosidagi aqlli lug’atlar foydalanuvchilarga tezkor va interaktiv xizmat ko’rsatish imkonini bermoqda. Xususan, WordNet tipidagi elektron tizimlar, mobil ilovalar va onlayn lug’atlar zamonaviy pedagogik leksikografiyaning muhim tarkibiy qismiga aylandi [15]. Bu esa o’quv lug’atchiligining istiqbollari nihoyatda keng ekanligini ko’rsatadi.

O’QUV LEKSIKOGRAFIYASINING NAZARIY ASOSLARI. O’quv leksikografiyasi tushunchasi va mohiyati. Leksikografiya tilshunoslikning til birliklarini to’plash, tizimlashtirish, tavsiflash va lug’at shaklida taqdim etish bilan shug’ullanuvchi amaliy hamda nazariy sohasi hisoblanadi. Mazkur yo’nalish tilning lug’aviy boyligini tartibga solish, til birliklarining ma’nosini izohlash va ularni amaliy foydalanishga tayyorlash vazifasini bajaradi. Zamonaviy tilshunoslikda leksikografiya umumiy, terminologik, frazeologik, ideografik, elektron hamda o’quv leksikografiyasi kabi bir necha yo’nalishlarga ajraladi. Shular orasida o’quv leksikografiyasi tilni o’qitish va o’rganish jarayoni bilan bevosita bog’liqligi sababli alohida ahamiyat kasb etadi.

O’quv leksikografiyasi til o’rganuvchilar ehtiyojiga moslashtirilgan lug’atlarni yaratishning nazariy va amaliy tamoyillarini o’rganadi. Mazkur yo’nalishning asosiy vazifasi til birliklarini oddiy tavsiflash emas, balki ularni pedagogik maqsad asosida tanlash, tizimlashtirish va foydalanuvchiga qulay shaklda taqdim etishdan iboratdir. Shu jihatdan o’quv lug’atlari umumiy akademik lug’atlardan funksional xususiyatlari bilan farqlanadi. L.A. Novikovning ta’kidlashicha, o’quv lug’atlari tilni amaliy egallashga xizmat qiluvchi lingvodidaktik vosita bo’lib, unda til birliklari kommunikativ ehtiyoj asosida tanlanadi [30, 5].

V.V. Morkovkin o’quv leksikografiyasini “foydalanuvchi omiliga yo’naltirilgan maxsus leksikografik tizim” sifatida baholaydi [29, 21]. Olimning fikricha, o’quv lug’atining asosiy belgisi uning adresatga moslashtirilganligidadir. Ya’ni lug’at tarkibi, til materialining hajmi, izohlarning murakkablik darajasi hamda misollar tizimi foydalanuvchining yoshi, til bilish darajasi va kommunikativ ehtiyojiga qarab belgilanadi. Shu

sababli o‘quv lug‘atchiligida “adresat faktori” muhim metodologik mezonlardan biri hisoblanadi.

O‘quv leksikografiyasining nazariy asoslari pedagogika, psixolingvistika, lingvodidaktika hamda kommunikativ tilshunoslik bilan chambarchas bog‘liqdir. Zamonaviy til ta’limida lug‘atlar oddiy axborot manbai emas, balki o‘quvchining til kompetensiyasini shakllantiruvchi vosita sifatida qaraladi. P.N. Denisov o‘quv lug‘atlarini “tilni o‘qitishning faol metodik vositasi” deb baholab, ularning asosiy vazifasi o‘quvchining leksik minimumini shakllantirish ekanligini ta’kidlaydi [24, 154]. Olimning fikricha, o‘quv lug‘atlari til materialini minimal, ammo kommunikativ jihatdan yetarli shaklda berishi bilan ahamiyatlidir.

Lingvodidaktik nuqtayi nazardan o‘quv lug‘atlarining asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- *informativ funksiya;*
- *kommunikativ funksiya;*
- *normativ funksiya;*
- *didaktik funksiya;*
- *kulturologik funksiya;*
- *motivatsion funksiya.*

Mazkur funksiyalar o‘quv lug‘atlarining ko‘p qirrali lingvodidaktik vosita ekanligini ko‘rsatadi. Xususan, *informativ funksiya* foydalanuvchiga til birliklari haqida ma’lumot bersa, *kommunikativ funksiya* ularning real nutqdagi qo‘llanilishini o‘rgatadi. *Normativ funksiya* adabiy til me’yorlarini shakllantirishga xizmat qilsa, *kulturologik funksiya* til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni aks ettiradi. O‘quv lug‘atlarining muhim xususiyatlaridan biri ularning *leksik minimum* asosida shakllanishidir. Shu bois o‘quv lug‘atlarida *so‘z tanlash jarayoni* tasodifiy emas, balki lingvostatistik, metodik va kommunikativ mezonlar asosida amalga oshiriladi.

O‘quv leksikografiyasining taraqqiyoti natijasida lug‘atlarning yangi turlari yuzaga kelmoqda. Hozirgi davrda an’anaviy bosma lug‘atlar bilan bir qatorda elektron, multimodal, vizual hamda interaktiv lug‘atlar keng tarqalmoqda. Elektron lug‘atlar foydalanuvchiga tezkor qidiruv, audio talaffuz, semantik bog‘lanishlar va multimedia materiallari bilan ishlash imkonini beradi. Bunday lug‘atlar zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda til o‘rganish samaradorligini oshirmoqda.

R.R.K. Hartmann zamonaviy elektron lugʻatlarni “dinamik va foydalanuvchi markazli leksikografik tizim” sifatida baholaydi [5, 102].

Bugungi kunda sunʼiy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi oʻquv leksikografiyasining yangi bosqichini boshlab bermoqda. SI asosidagi lugʻatlar foydalanuvchining til darajasini aniqlash, individual tavsiyalar berish hamda mos til materiallarini avtomatik tanlash imkoniyatiga ega. Korpus lingvistikasi, tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari va semantik qidiruv tizimlari zamonaviy elektron lugʻatlarning asosiy komponentlariga aylanmoqda. Bu esa oʻquv leksikografiyasining istiqbollari nihoyatda keng ekanligini koʻrsatadi.

Oʻquv lugʻatlarining asosiy funksiyalari va tipologiyasi. Oʻquv lugʻatlari zamonaviy til taʼlimining muhim lingvodidaktik vositalaridan biri boʻlib, ular nafaqat til birliklari haqida maʼlumot beradi, balki oʻquvchining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish, nutq faoliyatini rivojlantirish hamda mustaqil oʻrganish koʻnikmalarini hosil qilishga xizmat qiladi. Shu sababli oʻquv leksikografiyasida lugʻatlarning funksional imkoniyatlarini aniqlash va ularni tipologik jihatdan tasniflash muhim ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda oʻquv lugʻatlarining funksiyalari turlicha talqin qilinadi. Ye.Yu. Balalayeva oʻquv lugʻatlarining universal va spetsifik funksiyalarini ajratib koʻrsatadi. Olimaning fikricha, barcha lugʻatlarga xos umumiy funksiyalar bilan bir qatorda, oʻquv lugʻatlariga xos maxsus didaktik funksiyalar ham mavjud boʻlib, ular aynan tilni oʻqitish jarayoniga xizmat qilishi bilan xarakterlanadi [21].

Oʻquv lugʻatlarining eng muhim funksiyalaridan biri *informativ funksiyadir*. Mazkur funksiya orqali foydalanuvchiga soʻzning maʼnosi, grammatik shakllari, talaffuzi, stilistik xususiyatlari hamda qoʻllanish doirasi haqida maʼlumot beriladi. Bunday maʼlumotlarning ixcham, aniq va foydalanuvchi uchun tushunarli shaklda taqdim etilishi oʻquv lugʻatlarining asosiy talablaridan biri hisoblanadi. H. Jeksonning taʼkidlashicha, oʻquv lugʻatlarida maʼlumotning sodda va kommunikativ yoʻnaltirilgan shaklda berilishi foydalanuvchi uchun qulaylik yaratadi [8, 74].

Kommunikativ funksiya ham oʻquv lugʻatlarining muhim jihatlaridan biridir. Ushbu funksiya til birliklarining real nutqdagi qoʻllanishini oʻrgatishga xizmat qiladi. Zamonaviy oʻquv lugʻatlarida soʻzlarning kollokatsiyalari, tipik nutqiy modellari hamda kontekstual qoʻllanishiga

keng o‘rin berilishi aynan kommunikativ yondashuv bilan bog‘liqdir. B.T.S. Atkins va M. Randelning fikricha, zamonaviy o‘quv lug‘atlarining asosiy vazifasi foydalanuvchini “til haqidagi bilim” bilan emas, balki “tilni qo‘llash ko‘nikmasi” bilan ta‘minlashdir [1, 412].

O‘quv lug‘atlarining yana bir muhim vazifasi *normativ funksiyadir*. Mazkur funksiya adabiy til me‘yorlarini shakllantirish, to‘g‘ri talaffuz va imlo qoidalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, imlo lug‘atlari, talaffuz lug‘atlari hamda grammatik ma‘lumotlar bilan boyitilgan lug‘atlar o‘quvchilarning savodxonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Akademik A. Hojiyev o‘zbek tilidagi lug‘atlar adabiy til me‘yorlarini shakllantirish va til madaniyatini rivojlantirishda katta rol o‘ynashini ta‘kidlaydi [34].

Kulturologik funksiya ham zamonaviy o‘quv lug‘atlarining muhim xususiyatlaridan biridir. Til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi sababli lug‘atlar milliy mentalitet, urf-odatlar va tarixiy-madaniy qadriyatlarni ham aks ettiradi. Ayniqsa, frazeologik birliklar, realiyalar va etnografik birliklarning izohlanishi madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan o‘quv lug‘atlari nafaqat lingvistik, balki madaniy-ma‘rifiy vosita sifatida ham qaraladi.

O‘quv leksikografiyasida lug‘atlarni tipologik jihatdan tasniflash masalasi ham muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. L.A.Novikov o‘quv lug‘atlarini vazifasi, tarkibi va foydalanuvchi auditoriyasiga ko‘ra bir necha turlarga ajratadi [30, 3-20]. Olimning fikricha, o‘quv lug‘atlarining tipologiyasi ularning lingvodidaktik imkoniyatlarini aniqlashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tipologik jihatdan o‘quv lug‘atlari quyidagi asosiy turlarga bo‘linadi:

- ✓ izohli o‘quv lug‘atlari;
- ✓ tarjima lug‘atlari;
- ✓ ikki tilli va ko‘p tilli lug‘atlar;
- ✓ tematik lug‘atlar;
- ✓ vizual lug‘atlar;
- ✓ frazeologik lug‘atlar;
- ✓ terminologik lug‘atlar;
- ✓ elektron va multimodal lug‘atlar.

Izohli o‘quv lug‘atlari so‘zlarning ma’nosini sodda va o‘quvchiga mos shaklda tushuntirishga xizmat qiladi. Bunday lug‘atlar, ayniqsa, ona tilini va xorijiy tillarni o‘rganishda keng qo‘llanadi. Tarjima lug‘atlari esa tillararo kommunikatsiyani ta’minlashga xizmat qilib, til o‘rganuvchilarga muqobil birliklarni topishda yordam beradi.

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida elektron lug‘atlar va multimodal leksikografik tizimlarning rivojlanishi o‘quv leksikografiyasida yangi bosqichni boshlab berdi. Zamonaviy elektron lug‘atlar foydalanuvchiga nafaqat matnli ma’lumot, balki audio, video, grafik va interaktiv elementlar orqali ham xizmat ko‘rsatadi. B. Svensénning ta’kidlashicha, elektron leksikografiyaning asosiy ustunligi foydalanuvchining ehtiyojiga mos ravishda dinamik va tezkor ma’lumot taqdim eta olishidadir [17, 421].

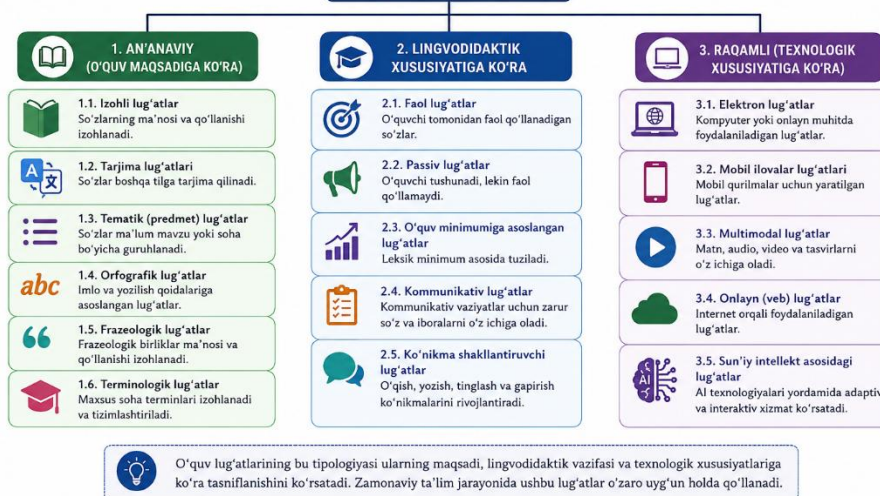
Bugungi kunda vizual va multimodal lug‘atlarga bo‘lgan qiziqish ham ortib bormoqda. Ayniqsa, tasviriy-tematik lug‘atlar boshlang‘ich til o‘rganuvchilar uchun samarali vosita hisoblanadi. Professor M. Umarxo‘jayev tomonidan yaratilgan tasviriy-tematik lug‘atlarda so‘zlar vizual obrazlar asosida o‘rgatilishi o‘quvchilarning assotsiativ tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi [37; 39].

Elektron o‘quv lug‘atlarining rivojlanishi bilan sun’iy intellekt asosidagi adaptiv lug‘atlar ham shakllanmoqda. Bunday lug‘atlar foydalanuvchining til darajasini aniqlash, individual tavsiyalar berish va til materiallarini avtomatik tanlash imkoniyatiga ega. U. Nurmuhamedov elektron lug‘atlarning til o‘rganish jarayonidagi samaradorligini tahlil qilib, ularning o‘quvchilar motivatsiyasini oshirishdagi rolini alohida ta’kidlaydi [16].

O‘QUV LUG‘ATLARINING TIPOLOGIYASI

O‘quv lug‘atlari – til o‘rganish jarayonida o‘quvchining ehtiyojiga mos ravishda axborot beruvchi va o‘rgatuvchi maxsus leksikografik manbalardir.

O‘QUV LUG‘ATLARI

O‘QUV LEKSIKOGRAFIYASINING TARIXIY TARAQQIYOT BOSQICHLARI. Qadimgi lug‘atchilik va ilk o‘quv leksikografiyasi. O‘quv leksikografiyasining shakllanish tarixi insoniyatning ilmiy, madaniy va pedagogik ehtiyojlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Til birliklarini izohlash, tushunarsiz so‘zlarni sharhlash va xorijiy tillarni o‘rgatish ehtiyoji lug‘atchilikning paydo bo‘lishiga asosiy omil bo‘lgan. Shu sababli dastlabki lug‘atlar oddiy leksik ro‘yxatlar shaklida yuzaga kelgan bo‘lsa-da, ular amalda o‘quv xarakteriga ega bo‘lgan dastlabki lingvodidaktik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Tarixiy manbalarga ko‘ra, dastlabki lug‘atga o‘xshash manbalar qadimgi Mesopotamiya hududida miloddan avvalgi III–II ming yilliklarda paydo bo‘lgan. Shumer va Akkad tillaridagi ikki tilli so‘z ro‘yxatlari sopol taxtachalarga yozilgan bo‘lib, ular asosan diniy, xo‘jalik va ma‘muriy matnlarni tushunishga xizmat qilgan. Mazkur glossariylar o‘quv xarakteriga ega bo‘lib, yozuv va tilni o‘rganishda muhim vosita sifatida foydalanilgan. Tadqiqotchilar bu turdagi ro‘yxatlarni tarixdagi ilk ikki tilli lug‘atlar sifatida baholaydilar [36; 38].

Qadimgi Misrda ham iyeroglif yozuvini o‘rgatishga xizmat qiluvchi maxsus matnlar va izohli so‘z ro‘yxatlari yaratilgan. Bu manbalarda murakkab belgilar va diniy terminlarning sharhlanishi tilni o‘rgatish maqsadi bilan bog‘liq edi. Keyinchalik qadimgi Yunoniston va Rimda grammatika va ritorika maktablarining rivojlanishi natijasida glossariylar hamda izohli lug‘atlar paydo bo‘ldi. Ayniqsa, antik mualliflar asarlaridagi

tushunarsiz soʻzlarni izohlashga qaratilgan lugʻatlar oʻquv xarakteriga ega boʻlgan.

Qadimgi davr lugʻatlarining asosiy xususiyati ularning amaliy va pedagogik yoʻnalishga ega boʻlganligidadir. Dastlabki lugʻatlar:

- diniy matnlarni tushuntirish;
- yozuvni oʻrgatish;
- notiqlik sanʼatini rivojlantirish;
- tillararo aloqani taʼminlash

kabi vazifalarni bajargan. Shu jihatdan ular zamonaviy oʻquv lugʻatlarining tarixiy ildizlari sifatida qaraladi.

Sharq mamlakatlarida lugʻatchilikning rivojlanishi ilm-fan va diniy taʼlim taraqqiyoti bilan uzviy bogʻliq boʻlgan. Ayniqsa, arab tilshunosligida lugʻatchilik mustaqil ilmiy yoʻnalish sifatida shakllandi. Qurʼon tilini toʻgʻri tushunish va saqlash ehtiyoji arab leksikografiyasining rivojlanishiga katta turtki berdi. B. Hasanovning taʼkidlashicha, arab tilshunosligida lugʻatchilik fonetika, grammatika va semantika bilan chambarchas bogʻliq holda taraqqiy etgan [33, 73].

Arab lugʻatchiligidagi muhim bosqichlardan biri Xalil ibn Ahmadning “Kitob ul-ayn” asari bilan bogʻliqdir. Mazkur lugʻat fonetik tamoyil asosida tuzilgan boʻlib, unda soʻzlar tovushlarning artikulyatsion xususiyatiga koʻra joylashtirilgan. Bu esa oʻz davri uchun katta ilmiy yangilik hisoblangan. Arab leksikografiyasida soʻzlarning ildiz asosida tizimlashtirilishi keyingi lugʻatchilik anʼanalariga ham kuchli taʼsir koʻrsatdi.

Sharq uygʻonish davrida lugʻatchilik yanada taraqqiy etdi. Lugʻatlar nafaqat til birliklarini izohlash, balki ilm-fan, adabiyot va madaniyatni targʻib qilish vositasiga aylandi. Bu davr lugʻatlarining muhim jihati ularning lingvodidaktik xarakterga ega boʻlganligidadir. Ayniqsa, turkiy va arab tillari oʻrtasidagi madaniy hamda siyosiy aloqalar ikki tilli va koʻp tilli lugʻatlarning rivojlanishiga sabab boʻldi.

Turkiy lugʻatchilik tarixida Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻotit turk” asari muhim ilmiy manba hisoblanadi. Mazkur asar turkiy tillarning ilk yirik lugʻati sifatida tilshunoslik tarixida alohida oʻrin tutadi. Asarda turkiy soʻzlarning maʼnolari, grammatik xususiyatlari va qoʻllanishi arab tilida izohlangan boʻlib, u tillararo kommunikatsiyani taʼminlash vazifasini bajargan. Tadqiqotchilar mazkur asarni oʻz davrining muhim lingvodidaktik manbalaridan biri sifatida baholaydilar [34].

Sharq lugʻatchiligining muhim xususiyatlaridan biri lugʻatlarda madaniy va etnografik maʼlumotlarning keng berilishidir. Lugʻatlarda xalq ogʻzaki ijodi namunalari, maqollar, sheʼriy parchalar hamda tarixiy maʼlumotlarning uchrashi ularning faqat lingvistik emas, balki kulturologik manba sifatida ham ahamiyatli ekanligini koʻrsatadi. Bu esa Sharq leksikografiyasining antropotsentrik xarakterini namoyon etadi.

Yevropada lugʻatchilikning rivojlanishi Uygʻonish davri bilan bogʻliqdir. Lotin tilini oʻrganishga boʻlgan ehtiyoj ikki tilli va izohli lugʻatlarning keng tarqalishiga sabab boʻldi. XVII–XVIII asrlarda akademik va izohli lugʻatlar yuzaga kelib, leksikografiya mustaqil ilmiy soha sifatida shakllandi. Samuel Johnson tomonidan yaratilgan “*The Plan of a Dictionary of the English Language*” asari ingliz leksikografiyasining rivojlanishida muhim bosqichlardan biri hisoblanadi [9].

XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib oʻquv leksikografiyasi umumiy lugʻatchilikdan alohida yoʻnalish sifatida ajralib chiqqan boshladi. Til oʻqitish metodikasining rivojlanishi natijasida foydalanuvchining yoshiga, bilim darajasiga va kommunikativ ehtiyojiga moslashtirilgan maxsus lugʻatlar yaratildi. Bu davrda lugʻatlarda:

- *talaffuz;*
- *grammatik shakllar;*
- *stilistik belgilash;*
- *kollokatsiyalar;*
- *qoʻllanish misollari*

kabi maʼlumotlarni berish anʼanaga aylandi.

XX asrga kelib o‘quv leksikografiyasi mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllandi. Ayniqsa, rus tilshunosligida o‘quv lug‘atchiligiga oid nazariy tadqiqotlar faol rivojlandi. Professorlar P.N. Denisov, V.V. Morkovkin, L.A. Novikov, V.G. Gak singari olimlar o‘quv lug‘atlarining tipologiyasi, lingvodidaktik funksiyalari va metodologik asoslarini ishlab chiqdilar [20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 29; 30; 31; 32].

O‘zbek o‘quv leksikografiyasining shakllanishi va taraqqiyoti.

O‘zbek leksikografiyasi turkiy lug‘atchilik an‘analari asosida shakllangan bo‘lib, uning rivojlanish jarayoni xalqning madaniy, siyosiy va ma’rifiy taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbek o‘quv leksikografiyasining shakllanishi esa bevosita ta’lim tizimi, til siyosati hamda tilni o‘qitish metodikasining rivojlanishi bilan aloqador holda yuzaga kelgan. Ayniqsa, XX asrda pedagogik leksikografiyaning shakllanishi natijasida o‘quv lug‘atlari alohida lingvodidaktik vosita sifatida taraqqiy eta boshladi.

O‘zbek lug‘atchiligining tarixiy ildizlari qadimgi turkiy yozma manbalarga borib taqaladi. Turkiy xalqlarning ilk lug‘atchilik tajribasi keyingi davrlardagi o‘zbek leksikografiyasining shakllanishiga nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilgan. Biroq o‘quv xarakteridagi maxsus lug‘atlarning shakllanishi jadidchilik harakati va yangi usul maktablari rivojlangan davrga to‘g‘ri keladi. XX asr boshlarida ma’rifatparvar jadidlar tomonidan maktab ta’limiga moslashtirilgan lug‘atlar va o‘quv qo‘llanmalarini yaratishga katta e’tibor qaratildi.

Jadid pedagogikasida tilni amaliy o‘rgatish, savodxonlikni oshirish va o‘quvchilar nutqini rivojlantirish asosiy maqsadlardan biri bo‘lganligi sababli lug‘atlar ham o‘quv xarakteriga ega bo‘la boshladi. Mazkur davrda yaratilgan ikki tilli va izohli lug‘atlar o‘quvchilarning til boyligini oshirish hamda xorijiy tillarni o‘rganishga xizmat qilgan. Bu esa o‘zbek o‘quv leksikografiyasining dastlabki shakllanish bosqichi sifatida baholanishi mumkin.

XX asrning 20-30-yillaridan boshlab o‘zbek lug‘atchiligi yangi bosqichga ko‘tarildi. Tilni me’yorlashtirish, adabiy tilni shakllantirish va ommaviy savodxonlikni rivojlantirish davlat miqyosidagi muhim vazifalardan biriga aylandi. Shu davrda imlo lug‘atlari, qisqa izohli lug‘atlar hamda tarjima lug‘atlarining yaratilishi o‘zbek o‘quv leksikografiyasining rivojlanishiga katta turtki berdi. Ayniqsa, maktab ta’limi uchun mo‘ljallangan lug‘atlar

o‘quvchilarning savodxonligini oshirish va til me‘yorlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynadi.

XX asrning ikkinchi yarmida o‘zbek o‘quv leksikografiyasi tizimli ravishda rivojlana boshladi. Bu davrda maktab va oliy ta’lim uchun maxsus o‘quv lug‘atlari yaratildi, lug‘at tuzish metodikasi takomillashdi hamda lingvodidaktik tamoyillar shakllandi. A. Hojiyev o‘zbek tilidagi lug‘atlar til madaniyatini rivojlantirish, adabiy til me‘yorlarini mustahkamlash va o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim vosita ekanligini ta’kidlaydi [34].

1970-1980-yillardan boshlab “o‘quv lug‘ati” termini ilmiy muomalada faol qo‘llanila boshladi. Mazkur davrda:

- ✓ imlo lug‘atlari;
- ✓ izohli lug‘atlar;
- ✓ terminologik lug‘atlar;
- ✓ frazeologik lug‘atlar;
- ✓ tarjima lug‘atlari

kabi turli tipdagi o‘quv lug‘atlari yaratildi. Ayniqsa, o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan ixcham lug‘atlar til materialini minimallashtirish va kommunikativ ehtiyoj asosida tanlash tamoyiliga tayangan holda tuzildi.

Mustaqillik davri o‘zbek o‘quv leksikografiyasi taraqqiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. Davlat tilining rivojlanishi, milliy ta’lim tizimining takomillashuvi hamda xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojning ortishi yangi tipdagi lug‘atlarni yaratishni taqozo etdi. Shu davrda:

- ✓ ko‘p jildli izohli lug‘atlar;
- ✓ zamonaviy tarjima lug‘atlari;
- ✓ terminologik lug‘atlar;
- ✓ tasviriy-tematik lug‘atlar;
- ✓ elektron lug‘atlar

kabi yangi avlod leksikografik manbalari yuzaga keldi.

A. Madvaliyevning ta’kidlashicha, zamonaviy o‘zbek lug‘atchiligi til boyligini tizimlashtirish, adabiy me‘yorlarni mustahkamlash va til madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda [28]. Shu jihatdan mustaqillik davri o‘zbek leksikografiyasi milliy til taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbek o‘quv leksikografiyasining zamonaviy bosqichi B.M. Bahriddinova tomonidan tizimli ravishda tadqiq etilgan. Olimaning

fikricha, o‘zbek o‘quv lug‘atchiligi tarixiy taraqqiyot davomida lingvodidaktik ehtiyojlar, ta’lim tizimi va ijtimoiy omillar ta’sirida shakllangan mustaqil leksikografik yo‘nalishdir [22]. Tadqiqotda o‘zbek o‘quv lug‘atchiligining tarixiy bosqichlari, funksional xususiyatlari hamda zamonaviy istiqbollari batafsil yoritilgan.

Bugungi kunda o‘zbek o‘quv leksikografiyasi raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan holda rivojlanmoqda. Elektron lug‘atlar, mobil ilovalar va onlayn platformalarning yaratilishi foydalanuvchilarga tezkor va interaktiv xizmat ko‘rsatish imkonini bermoqda. Ayniqsa, multimodal lug‘atlar til o‘rganish jarayonida vizual va audio materiallardan foydalanish imkoniyatini kengaytirdi. M. Umarxo‘jayev tomonidan yaratilgan terminologik lug‘atlar vizual tafakkur asosida til o‘rgatishning samarali namunalaridan biri hisoblanadi [37; 39].

Zamonaviy o‘zbek o‘quv leksikografiyasining muhim tendensiyalaridan biri elektron va sun’iy intellekt asosidagi lug‘at tizimlarining rivojlanishidir. Bugungi kunda:

- avtomatik tarjima;
- semantik qidiruv;
- audio talaffuz;
- interaktiv mashqlar;
- adaptiv o‘quv tizimlari

bilan integratsiyalashgan lug‘atlar yaratilmoqda. Bu esa pedagogik leksikografiyaning yangi bosqichga ko‘tarilayotganidan dalolat beradi.

ZAMONAVIY O‘QUV LEKSIKOGRAFIYASI VA ISTIQBOLLARI.

Elektron lug‘atlar va raqamli pedagogik leksikografiya. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi leksikografiya taraqqiyotiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Natijada an’anaviy bosma lug‘atlar bilan bir qatorda elektron, multimodal va interaktiv lug‘atlar shakllandi. Bu jarayon o‘quv leksikografiyasining yangi bosqichini boshlab berdi hamda lug‘atlardan foydalanish usullarini tubdan o‘zgartirdi. Zamonaviy elektron lug‘atlar foydalanuvchiga tezkor qidiruv, interaktiv navigatsiya, audio talaffuz, vizual materiallar hamda qo‘shimcha grammatik va stilistik ma’lumotlarni taqdim etish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Elektron lug‘atlar o‘zining funksional imkoniyatlari bilan an’anaviy bosma lug‘atlardan sezilarli darajada farq qiladi. An’anaviy lug‘atlar statik xarakterga ega bo‘lsa, elektron lug‘atlar dinamik, interaktiv va tezkor tizim

sifatida namoyon bo’ladi. R.R.K. Hartmannning ta’kidlashicha, zamonaviy elektron leksikografiyaning asosiy ustunligi foydalanuvchi ehtiyojiga mos ravishda ma’lumotlarni tezkor yangilash va individual tarzda taqdim etish imkoniyatidadir [5, 102].

Elektron lug’atlarning muhim afzalliklaridan biri ularning multimodal xarakterga egaligidir. Zamonaviy o’quv lug’atlarida matnli ma’lumot bilan bir qatorda:

- ✓ audio talaffuz;
- ✓ vizual tasvirlar;
- ✓ videomateriallar;
- ✓ interaktiv mashqlar;
- ✓ semantik bog’lanishlar

ham beriladi. Bu esa til o’rganish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, xorijiy tillarni o’rganishda talaffuz namunalarining mavjudligi kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

AN’ANAVIY VA ELEKTRON LUG’ATLARNING QIYOSI

BELGILAR	AN’ANAVIY LUG’AT	ELEKTRON LUG’AT
Format	Bosma shaklda (qog’ozda)	Raqamli shaklda (kompyuter, mobil ilova, web)
Qidiruv usuli	So’zlar alfavit tartibida joylashgan, qo’lda qidiriladi	Tezkor qidiruv (bosish orqali), filtrlar, avtomatik takliflar
Audio talaffuz	Mavjud emas	Mavjud (so’z talaffuzi eshitiladi)
Multimedia (rasm, video, jadval)	Mavjud emas yoki cheklangan (faqat ba’zi rasmlar)	Mavjud (rasm, audio, video, animatsiya, jadval va h.k.)
Yangilanish imkoniyati	Yangi ma’lumotlar qo’shilishi sekin, yangi nashr talab etiladi	Tez va muntazam yangilanadi, avtomatik ravishda qo’shimchalar kiritiladi
Interaktivlik	Past – foydalanuvchi faqat o’qish bilan cheklanadi	Yuqori – interaktiv mashqlar, testlar, izohlar, sevimlilarga qo’shish va h.k.
Foydalanish qulayligi	Ma’lum joyda va vaqtda foydalanish mumkin	Istalgan joyda va vaqtda (internet yoki offline orqali) foydalanish mumkin
Qamrov (hajm)	Hajmi cheklangan (bosma imkoniyat doirasida)	Hajmi deyarli cheklanmagan, katta korpuslar bilan integratsiya
Saqlash va tashish	Og’ir, ko’p joy egallaydi, tashish noqulay	Yengil (fayl yoki ilova ko’rinishida), ko’plab qurilmalarda saqlash mumkin
AI va aqlli funksiyalar	Mavjud emas	Mavjud – sun’iy intellekt, semantik qidiruv, mashina tarjimai, adaptiv ta’lim va h.k.

Elektron lug’atlar an’anaviy lug’atlarga nisbatan tezkor, qulay, interaktiv va ko’p funksiyali bo’lib, zamonaviy ta’lim jarayonida muhim lingvodidaktik vositaga aylangan.

B. Svensén elektron lug’atlarning asosiy xususiyatlaridan biri foydalanuvchi bilan interaktiv aloqa o’rnatish ekanligini ta’kidlaydi [17]. Elektron lug’atlar foydalanuvchining qidiruv tarixini saqlashi, kerakli birliklarni tez topishi va individual tavsiyalar berishi bilan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Bugungi kunda onlayn platformalar va mobil ilovalar asosidagi lug’atlar keng tarqalmoqda. Ayniqsa, ingliz tilini o’rganishga mo’ljallangan elektron lug’atlar til o’rganuvchilarning kundalik amaliy ehtiyojlarini

qondirishga xizmat qilmoqda. U. Nurmuhamedov elektron lugʻatlarning oʻquvchilarning motivatsiyasini oshirish hamda mustaqil oʻrganish koʻnikmalarini shakllantirishdagi rolini alohida qayd etadi [16]. Olimning fikricha, elektron lugʻatlar oʻquvchilarga kerakli maʼlumotni tez topish imkonini berishi sababli til oʻrganish jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi.

Elektron leksikografiyaning rivojlanishi korpus lingvistikasi bilan ham chambarchas bogʻliqdir. Zamonaviy lugʻatlar katta hajmdagi matn korpuslari asosida yaratilmoqda. Bu esa til birliklarining real nutqdagi qoʻllanish chastotasi, kollokatsiyalari va semantik bogʻlanishlarini aniq koʻrsatish imkonini beradi. Korpus texnologiyalari lugʻatlarda sunʼiy misollar emas, balki autentik nutqiy namunalarni berishga xizmat qilmoqda. Shu jihatdan zamonaviy elektron lugʻatlar deskriptiv va kommunikativ xarakterga ega boʻlib bormoqda.

Elektron lugʻatlar rivojida WordNet tizimi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. G.A. Miller va hammualliflar tomonidan yaratilgan WordNet semantik tarmoqlar asosida ishlovchi elektron leksik bazadir [15]. Mazkur tizimda soʻzlar sinonimik, antonimik va semantik munosabatlar asosida oʻzaro bogʻlangan boʻlib, bu foydalanuvchiga til birliklarini chuqurroq oʻrganish imkonini beradi. WordNet modeli keyingi elektron lugʻatlar va sunʼiy intellekt tizimlari uchun muhim nazariy asos vazifasini bajardi.

Sunʼiy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi zamonaviy pedagogik leksikografiyada yangi yoʻnalishlarni yuzaga keltirmoqda. SI asosidagi lugʻatlar foydalanuvchining til darajasini aniqlash, individual ehtiyojlarini tahlil qilish va mos til materiallarini tavsiya etish imkoniyatiga ega. Bunday adaptiv tizimlar foydalanuvchi faoliyatini monitoring qilish orqali personalizatsiyalashgan oʻquv muhitini yaratadi.

Tabiiy tilni qayta ishlash (*natural language processing* – NLP) texnologiyalari ham zamonaviy elektron lugʻatlarning muhim komponentiga aylanmoqda. NLP asosidagi tizimlar:

- avtomatik tarjima;
- semantik qidiruv;
- nutqni aniqlash;
- avtomatik talaffuz;
- kontekstual tavsiyalar

kabi imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu esa elektron lugʻatlarni oddiy maʼlumot bazasidan intellektual lingvodidaktik tizimga aylantirmoqda.

Oʻzbek oʻquv leksikografiyasida ham elektron lugʻatlar va multimodal platformalar yaratishga boʻlgan eʼtibor ortib bormoqda. Xususan, tasviriy-tematik lugʻatlar, elektron tarjima lugʻatlari va mobil ilovalar zamonaviy til taʼlimining muhim vositalariga aylanmoqda. M. Umarxoʻjayev tomonidan yaratilgan lugʻatlar vizual tafakkur asosida til oʻrgatishning samarali namunalaridan biri sifatida eʼtiborga loyiqdir [37; 39].

Shu bilan birga, zamonaviy elektron leksikografiyaning ayrim muammolari ham mavjud. Xususan:

- ✓ maʼlumotlarning ishonchliligi;
- ✓ avtomatik tarjimalardagi semantik xatolar;
- ✓ ortiqcha soddalashtirish;
- ✓ foydalanuvchining tayyor maʼlumotga haddan tashqari tayanib qolishi

kabi masalalar dolzarb muammolar sifatida qolmoqda. Shu sababli elektron lugʻatlar yaratishda lingvistik aniqlik va pedagogik tamoyillarga qatʼiy rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA. Oʻquv leksikografiyasi tilshunoslikning muhim lingvodidaktik yoʻnalishlaridan biri boʻlib, uning shakllanishi va taraqqiyoti insoniyatning ilmiy, madaniy hamda pedagogik ehtiyojlari bilan chambarchas bogʻliq holda rivojlangan. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, dastlabki glossariy va ikki tilli soʻz roʻyxatlaridan boshlab zamonaviy

elektron hamda sun’iy intellekt asosidagi lug’atlarga qadar bo’lgan taraqqiyot jarayoni lug’atchilikning jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy aloqadorligini namoyon etadi.

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, o’quv leksikografiyasi qadimgi Sharq va G’arb lug’atchilik an’analari negizida shakllangan. Arab leksikografiyasi, turkiy lug’atchilik hamda Yevropa pedagogik leksikografiyasi o’quv lug’atlarining rivojlanishida muhim metodologik asos bo’lib xizmat qilgan. Ayniqsa, Sharq lug’atchiligida lug’atlarning lingvodidaktik va kulturologik xarakteri yaqqol namoyon bo’ladi.

O’zbek o’quv leksikografiyasi ham uzoq tarixiy taraqqiyot yo’lini bosib o’tgan bo’lib, uning shakllanishida jadid pedagogikasi, sovet davri leksikografiyasi hamda mustaqillik yillaridagi til siyosati muhim o’rin tutadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o’zbek o’quv lug’atchiligi mustaqil lingvodidaktik yo’nalish sifatida shakllanib, o’quv lug’atlarining yangi turlari yuzaga keldi. Mustaqillik davrida esa elektron, tasviriy-tematik va multimodal lug’atlarning yaratilishi pedagogik leksikografiyaning yangi bosqichga ko’tarilganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Atkins B.T.S., Rundell M. The Oxford Guide to Practical Lexicography. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 540 p.
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 489 p.
3. Dubois J., Dubois C. Introduction à la lexicographie: le dictionnaire. – Paris, 1971. – 183 p.
4. Habibli R. Educational Lexicography and Onomastics // Proceedings of ICES 2018. – Istanbul, 2018. – P. 104–110. DOI: 10.21733/ibad.423571.
5. Hartmann R.R.K. Dictionary of Lexicography. – London: Routledge, 2001. – 176 p.
6. Hausmann F.J. Dictionaries and Society // Wörterbücher Dictionaries Dictionnaires. – Berlin: Walter de Gruyter, 1989.
7. Ilson R. Introduction // Dictionaries, Lexicography and Language Learning. – Oxford: Pergamon Press, 1985. – P. 1–6.
8. Jackson H. Lexicography: An Introduction. – London: Routledge, 2002. – 210 p.

9. Johnson S. The Plan of a Dictionary of the English Language. – London, 1747.
10. Kirkpatrick B. A. Lexicographical Dilemma: Monolingual Dictionaries for the Native Speaker and for the Learner // Dictionaries, Lexicography and Language Learning. – Oxford, 1985. – P. 7–14.
11. Landau S.I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 477 p.
12. Magay T. Teaching Lexicography // Proceedings of EURALEX 2000. – Budapest, 2000. – P. 443–452.
13. Malkiel Y. Distinctive Features in Lexicography // Romance Philology. – 1959. – Vol. XIII. – No. 2.
14. McArthur T. The Oxford Companion to the English Language. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 1184 p.
15. Miller G.A., Beckwith R., Fellbaum C., Gross D. Introduction to WordNet: An On-line Lexical Database // International Journal of Lexicography. – 1990. – Vol. 3.
16. Nurmukhamedov U. Online English-English Learner Dictionaries Boost Word Learning // English Teaching Forum. – 2012. – No. 4.
17. Svensén B.A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 535 p.
18. Underhill A. Working with the Monolingual Learners’ Dictionary // Dictionaries, Lexicography and Language Learning. – Oxford, 1985. – P. 103–114.
19. Zgusta L. Manual of Lexicography. – Prague: Academia, 1971. – 360 p.
20. Абдуманнонов Х.А. Учебный словарь: определение, принципы и функции // Muallim / Учитель. – 2023. – № 8. – С. 24–29.
21. Балалаева Е.Ю. Универсальные и специфические функции учебных словарей // Актуальные проблемы фундаментализации образования. – Чебоксары, 2014.
22. Бахриддинова Б.М. Ўзбекистонда ўқув луғатчилиги: лингвистик асослари, тарихи ва истиқболлари: филол. фан. докт. (DSc) дисс. автореф. – Самарқанд, 2020. – 72 б.

23. Гак В.Г. Общие вопросы учебной лексикографии. – Москва: Русский язык, 1977. – 192 с.
24. Денисов П.Н. Очерки по русской лексикологии и учебной лексикографии. – Москва: МГУ, 1974. – 254 с.
25. Денисов П.Н. Об одном типе толкового словаря русского языка для иностранцев // Учебные словари русского языка. – Москва: Издательство МГУ, 1973. – С. 15–28.
26. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка. – Москва: Флинта, 2008. – 432 с.
27. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – Москва: Наука, 1976. – 356 с.
28. Мадвалиев А. Ўзбек терминологияси ва лексикографияси масалалари. Тўплам. / Масъул муҳаррир Низомиддин Маҳмудов; тўпламни нашрга тайёрловчи Ғулом Исмоилов; Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2017. – 384 б.
29. Морковкин В.В. Основы теории учебной лексикографии. – Москва, 1990. – 72 с.
30. Новиков Л. А. Типология учебных словарей // Учебные словари русского языка. – Москва: Издательство МГУ, 1973. – С. 3–20.
31. Новиков Л. А. Учебная лексикография и её задачи. – Москва: МГУ, 1969. – 145 с.
32. Ольховская А. И. Учебная лексикография в стенах института Пушкина // Русский язык за рубежом. – 2016. – № 4. – С. 66–72.
33. Ҳасанов Б. Араб тилшунослиги тарихи. – Тошкент: Фан, 2008. – 216 б.
34. Ҳожиев А. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 168 б.
35. Умарходжаев М. И. К вопросу об учебной фразеографии // Fremdsprachen. – Leipzig, 1978. – № 1. – С. 92–97.
36. Умархўжаев М.Э. Умумий тилшунослик. Ўқув қўлланма. – Андижон: «Жахон интерпринт» босмахонаси, 2010. – 84 б.
37. Умархўжаев М.Э. Минг бор эшитгандан бир бор кўрган афзал: 6000 сўз ва ибораларни ўзида жамлаган. Инглизча-олмонча-

ўзбекча луғат. – Андижон: “Step by step print” МЧЖ босмахонаси, 2012. – 260 б.

38. Умархўжаев М.Э. Сўз дунёси – тил дунёси, тил дунёси – сўз дунёси. Ёш филологлар учун қўлланма. – Андижон: “Андижон давлат университети” нашриёти, 2023. – 192 б.

39. Умархўжаев М.Э., Абдуманнонов Х.А. Электрон луғатларнинг чет тилларини ўрганишдаги аҳамияти (5-11-синф STEM фанлари терминологик ўқув луғатлари мисолида) // Umumiy, antroposentrik, raqamli tilshunoslik, adabiyotshunoslik va til o’qitish metodikasining dolzarb muammolari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. / Mas’ul muharrir- Kurbanov M.A. – Andijon: Step by step print MChJ, 2023. – Б. 13-15.